

TÛR SÛRESİ 48. ÂYETTE GEÇEN *VESEBBİH BİHAMDİ RABBİKE* PASAJI HAKKINDA MÜFESSİRLERİN GÖRÜŞLERİ

Yakup YÜKSEL

Temel İslam Bilimleri Bölümü/Sosyal Bilimler/Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi/Türkiye

yyuksel@nku.edu.tr Başlıca yazarın mail adresi

Özet – *Vasbir lihukmi rabbike fe-inneke bia 'yuninâ ve sebbih bihamdi rabbike hîne tekûm* şeklindeki Tûr sûresi 48. âyette aslında birçok kavram geçmektedir. *Sabr, hukm, hamd, rab, bia 'yunina, tesbih, hamd ve hîne tekum* kavramları. Bu çalışmamızda *sabr, hamd ve rab* kavramları hariç diğer kavramlara yer vereceğimizi belirtmek isterim. Zira konumuzun başlığı daha ziyade *vesebbih bihamdi rabbike* ile *hîne takumu* çerçevesinde olacaktır. Bu âyette geçen *hîne takumu* kavramı ve ona bağlı olan *vesebbih bihamdi rabbike* pasajı hakkında müfessirlerin farklı yorumlar ileri sürdükleri görülmüştür. Biz de bu tebliğimizde mezkûr konu özelinde müfessirlerin ittifak ve ihtilaf ettikleri hususları gün yüzüne çıkarmayı hedefledik. Bu bağlamda âyette geçen *vesebbih bihamdi rabbike* cümlesinin kavramsal bir anlamı olduğu bir gerçektir. Dolayısıyla tefsirlerdeki zengin yorumlar neticesinde ilgili âyetin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılacağını düşünüyoruz. Zira Kur'an'da geçen kavramların izah edilmesi, geçtikleri âyetlerin daha detaylı bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Konuyu ilk tefsir kaynaklarından öne çıkan bazı eserlerle ve yine bazı çağdaş tefsirlerle mukayese ederek işleyeceğimizi ve tebliğimizi tam metin olarak sunacağımızı ifade etmek isterim.

Anahtar Kelimeler: Tûr Sûresi, Âyet, Tefsir, Vesebbih Bihamdi Rabbike Kavramı, Müfessir

I. GİRİŞ

Konumuz her ne kadar Tûr sûresi 48. Âyet özelinde olsa da sûrenin kimliği hakkında toplu bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur. Nüzûl sırasına göre yetmiş altıncı, resmî sıralamaya göre ise elli ikinci sûredir. Secde sûresinden sonra Mülk sûresinden önce inmiştir. Birinci âyette geçen ve dağ anlamına gelen *et-Tûr* sûrenin ismi olmuştur. Hz. Musa'ya vahyin geldiği yer olarak Sina Yarımadasında bulunan Sina dağına kastedildiği anlaşılmaktadır. Konuya yeminle başlanılan bu sûrede işlenen belli başlı konular şunlardır: Satır satır yazılmış kitap/vahiy Allah'a ait olup kutsal işlerdendir. Bu konuda kafirlere meydan okunmaktadır. Hesap günü

kesinlikle vardır ve mutlaka o günle herkes yüzleşecektir. İnkarcıların o gün hesaplarıyla karşılaştıklarındaki kötü halleri. İnkarcıların karşılaşacakları azabın büyüklüğü. Müşriklerin Hz. Peygamber hakkındaki boş iddiaları. Mü'minlere verilecek olan mükafat. Cennet ehlinin nimetlerinin tasviri.

Daha önce de belirttiğimiz gibi hedefimiz sûrenin tamamı değil, *Vasbir lihukmi rabbike fe-inneke bia 'yuninâ ve sebbih bihamdi rabbike hîne tekûm* şeklindeki 48. Âyeti olacaktır. Hatta bu âyetin tamamı da değil özellikle *vesebbih bihamdi rabbike* kavramı ile *hîne tekum* kavramıdır. Yöntem olarak ilk önce âyetin özet bir tefsirini yaptıktan sonra ilgili kavramlar hakkındaki görüşleri ortaya koyacağız.

II. TÛR SÛRESİ 48. ÂYETİN TEFSİRİ

Âyetin Metni, Meâli ve Tefsiri

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ

“Rabbinin hükmüne sabret; çünkü sen, bizim muhafazamız altındasın. (Uykudan veya herhangi bir yerden) kalktığın sırada Rabbine hamd ile tesbih eyle.”[1]

Yüce Allah, bu âyette “rabbinin hükmüne sabret” ifadesini peygamberine söylemektedir. Hüküm ile de Allah’ın ona emir ya da yasak cinsinden hükmüne uymasını ve bu hususta sabırlı olmasını tavsiye etmektedir.[2] Giriş kısmında da işaret ettiğimiz gibi âyetteki bazı kavramların açıklanması zorunludur. Zira âyeti bütüncül bir şekilde anlamak ve sağlıklı bir sonuca ulaşmak buna bağlıdır. Âyette geçen *bia ’yuninâ* kavramını Taberî şu şekilde yorumlamıştır: “Sen bizim gözümüzün önündesin, seni görüyoruz ve senin amelin de görüyoruz. Biz seni kuşatmışız ve muhafaza altına almışız. Dolayısıyla müşriklerden sana zarar vermeyi isteyenler hiçbir şekilde bu zararı sana ulaştıramazlar. Râzî de şöyle yorumlamıştır: “Yüce Allah müşriklerin Hz. Peygamber’i öldürmek için tuzak kurduklarını bilmektedir. Dolayısıyla elçisini koruma konusunda hemen onu muhafazasına almış ve bunu ihmal etmemiştir. Ayrıca “korkma ve sabret” tesellisi ile elçisine güvence vermiştir. Onun kendi gözü önünde yani muhafazası altında olduğunu kendisine böylece haber vermiştir. İkinci bir anlam da onların sana ne yapmak istediklerini bilmekteyiz, sen onlara aldırma, sana yakışan hallerden en güzeli, sabır ve tesbihle rabbine kulluk yapmandır, diğer insanlar gibi bağırıp çağırman değildir.[3] Nitekim âyetin tefsiri hakkında şu pasaja yer vermek uygun olacaktır: “Resûlullah’ın ilâhî gözetim ve koruma altında bulunduğu bildirilerek ondan görevini azim ve sebatla sürdürmesi istenmekte, maneviyatını yükseltecek en büyük gıdanın her zaman Allah’ı yüceltmek, O’na olan İnanç ve güvencini zinde tutmak olduğu hatırlatılmaktadır.”[4]

Seyyid Kutub da âyet hakkında şöyle bir yorum yapmıştır: Herşeyi dilediği gibi yapan yüce

Allah’ın hükmüne bırakarak meşakkatlerle dolu uzun çağrı yolu boyunca sabrı tavsiye ediyor ona: “Rabbinin hükmüne sabret: Sabır tavsiyesi ile birlikte, kutsal şerefleendirme, ilahi esirgeme ve yolda karşılaşılan meşakkatleri silip süpüren ve onlara sabrı sevimli hale getiren sevimli kutsal yolculuk müjdesi vardır. Zaten bu sabırdır bu yüce şerefleendirmeye vesile olan. “Rabbinin hükmüne sabret, çünkü sen gözlerimizin önündesin: Aman Allah’ım bu ne güzel bir ifade... Ne güzel bir canlandırma... Ne güzel bir takdir... Hz. Muhammed’e “Sen bizim gözümüz altındasın” buyruluyor. Bu ifade Resulullah’a ayrı bir şeref vermekte ve özel bir yakınlık bahşetmektedir. Bu ifade her çağrışımından apayrı, ince ve şeffaf bir çağrışım taşımaktadır... Bu orjinal ifadeyi dile getirip açıklamaya hiçbir beşer ifadesinin gücü yetmez. Bu ifadenin uyandırdığı çağrışımlara işaret etmekle ve çağrışımlarla iç içe yaşamakla yetinelim yeter bize! Bu yakınlık ve dostlukla birlikte, yüce Allah ile sürekli bir bağ kurma yolu gösterilmektedir: “Kalktığın zaman Rabbinin övgü ile an.”[5]

Ayrıca âyette geçen *hine tekumu* kalktığın zaman ifadesi müfessirler tartışma konusu olmuş ve bu konuda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Taberî, *vesebbih bihamdirabbike* kavramıyla birlikte onu ele almış ve bu hususta ileri sürülen görüşlere temas etmiştir. Bazıları “uykudan uyandığın zaman “*subhanallahi vebihamdihî*” de anlamında olduğunu, bazıları her uykudan kalkıldığında (sadece sabah uyanıldığında değil) anlamı vermiştir. Bir kısmı da gece ve gündüz namaz kılınmak için ayağa kalkıldığında *subhanallahi vebihamdihî* denilmesi manasında olduğunu söylemiş ve *Ey mü’minler! Namaza kalkacağınız zaman yüzünüzü ve ellerinizi (dirseklerinizle beraber) yıkayın, başınızı (ıslak elle silin) mesh edin ve ayaklarınızı da (topuklarınızla beraber) yıkayın. Eğer cünub iseniz boy abdesti alın. Eğer hasta veya yolculukta bulunuyorsanız veya içinizden biri ayak yolundan gelmişse veya kadınlara dokunmuş (cima etmiş) iseniz ve bu hallerde su bulamamışsanız, o vakit pâk bir toprakla teyemmüm edin, niyetle ondan (o topraktan) yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah size*

bir güçlük dilemez, fakat sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister, tâ ki şükredesiniz” (Mâide 5/6) âyetini okumuştur.[6]

Bir kısım ulema da farz namazlar için ayağa kalkıldığında anlamı vermişlerdir. Taberî bu pasaj hakkında söylenen sözlerden en doğrusunun “uykudan uyanıldığı zaman *subhanalli vebihamdihî*” denilmesi şeklinde verilen anlam olduğunu söylemiştir. Zira âyetteki tesbih et ifadesi vücup değil mendupluk ifade etmektedir. Ebû Muâz kendisine Ubeyd’in şunu haber verdiğini söylemiştir: “Ben, Dahhâk’ın her farz namaz için ayağa kalktığında ve *sebbih bihamdirabbike hune tekumu* dediğini işittim.” Şayet Dahhâk’ın dediği gibi olsaydı o takdirde bu tesbihi yapmak Allah tarafından emredilmiş farz bir amel olurdu. Halbuki bütün alimlerin icmasıyla âyetteki emrin bağlayıcı bir farz olmadığı, dolayısıyla Dahhâk’ın görüşünün isabetli olmadığı anlaşılmaktadır. Müslümanların namaz kılmak için ayağa kalktıklarında tesbih etmeleri ihtiyaçlarına bırakılmış bir durumdur ve bu şekilde davranmak vacip bir amel değil irşada bağlı bir davranıştır. Neticede bu tesbihi söylemenin kaylule denilen uykudan sonra kalkıldığında söylenmesinin daha uygun olacağı şeklindedir. Zira gece uykusundan uyanıldığında insanların sorumlu oldukları bir farz namaz vardır ki o da sabah namazıdır (Taberî, *Câmiu’l-beyân*, XI/499-50) Râzî de kalktığın zaman ifadesine ilk önce “yerinden kalktığın zaman” anlamını vermiştir. Yani kişinin oturduğu yerden ya da bir mecliste oturuyorken oradan kalkmak murad edildiğinde *subhanallahi vebihamdihî* denilmesi şeklinde yorumlamıştır. Zira bu konuda kaynaklarda şöyle bir haberin yer aldığına da işaret etmiştir: “Her kim oturduğu bir meclisten kalkmak istediğinde subhanallahi derse o mecliste kendisinden sadır olan boş söz ve benzeri günahlara keffaret olur.” Yine Razî, âyetteki ifadenin namaza kalkıldığında bu tesbihin söylenmesi anlamında olduğuna yer vermiş ve Hz. Peygamber’in namaza kalktığında “*subhanakellahumme vebihamdike vetebarekesmuke veteâla cedduke*” şeklinde tesbih okuduğuna işaret etmiştir. Bir başka anlamın da herhangi bir iş için kıyama kalkıldığında, özellikle de dini tebliğ etme, ümmete dua ve onların işlerini

yoluna koymak için kalkıldığında söylenmesi gerekli olduğunu belirtmiştir (Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, XXVIII/274-275) Kurtubî de aynı doğrultuda Hz. Peygamberin bir meclisten kalktığında “*sunhanallahi vebihamdihî*” dediğine yer vermiştir. Onun da Râzî’nin yapmış olduğu ilk anlamı tercih ettiği görülmektedir. Şayet meclis hayırlı bir meclis ise bu tesbih sevap ve bereketi daha da ziyadeleştirmektedir. Hz. Peygamber’in şayet bulunduğu mecliste boş söz, isyan ve günah gibi konuşmalar yapılmış ise her kim “*Subhanakellahumme vebihamdike eşhedu enlâ ilahe illâ ente esteğfiruke ve etubu ileyke*”[7] derse onun henüz meclisten kalkmadan oradaki günahının mutlaka silineceğini haber vermiştir (Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, XXVIII/274-275)

III. VE SEBBİH BİHAMDİ RABBİKE KAVRAMININ TEFSİR KAYNAKLARINDA YORUMU

Kur’an’da “tesbih et” kavramı birçok yerde geçmektedir. Vereceğimiz şu âyet meâlleri ise daha ziyade konumuzla benzer âyetlerdir. *Sabah akşam O’nu tesbih et* (Âl-i İmrân 3/41); *Sen şimdi Rabbini hamd ile tesbih et ve secde edenlerden ol!*; *O’nu hamd ile tesbih et* (Hicr 15/98) *O’nu sabah akşam tesbih edin* (Ahzab 33/42); *Onların dediklerine sabret; güneşin doğmasından ve batmasından önce Rabbini hamd ile tesbih et* (Tâ-hâ 20/130); *O hâlde, O yüce Rabbinin adını tesbih et* (Vakı’a 56/74, 96); *O hâlde sen, yüce Rabbinin adıyla tesbih et* (Hakka 69/52); *Yüce Rabbinin ismini tesbih et* (A’la 87/1); *ve Rabbine hamedederek tesbih et* (Nasr 110/3) Yalın olarak tesbih kavramı hakkında bilgi vermeyeceğimizi hedefimizin Tûr suresi 48. âyetindeki kavram olduğunu ifadeyle hareketten bu kadarıyla iktifa edip konumuza dönmek istiyoruz.

Ebû Hayyân bu konuda şu görüşlere yer vermiştir: Ebû’l-Ahves Avf b. Mâlik âyetteki *vesebbih* kavramının “bilinen tesbih” olduğunu söylemiştir ki o da her kıyamdaki *subhanallah* sözüdür. Atâ her meclisten kalkıldığında söylenen *subhanallah* olduğunu söylemiştir. Bu görüş İbn Cübeyr ve Mücâhid’den nakledilmiştir. İbn Abbas “uykundan kalktığında söylediğindir” demiştir. Onun nâfile namaz olduğu da söylenmiştir. Farz

namaz olduğu da söylenmiştir. Dahhâk “namaza kalktığında *subhanakellahumme vebihamdike vetebarekesmuke veteâla cedduke velâ ilahe gayruk*” şeklinde söylediğindir demiştir. Zeyd b. Eslem kaylule uykusundan uyanıp söylediğin tesbihtir ki o öğle namazıdır demiştir. İbnü’s-Sâib “uykudan uyandığında namaza başlayıncaya kadar dilinle Allah’ı zikret” demiştir.

Neticede bu âyetlerde geçen tesbih ile genel olarak “Allah’ı noksanlıklardan tenzih ederek anma” mânâsının veya farz yahut nafîle namazların kastedildiği yorumları yapılmıştır.[8]

Mevduđî de şöyle bir yorum yapmıştır: “Bu buyruğun birkaç mânâsı olabilir ve onların hepsinin de murad edildiği uzak bir ihtimal değildir. Bu ayetten anlaşılmalardan biri şudur: “Bir meclisten kalktığınız zaman Allah’a hamd ve tesbih ederek kalkın. Bununla o mecliste söylenen bütün sözlerin keffareti verilmiş olur.” Ebû Davud, Tirmizi, Nesâî ve Hâkim, Ebû Hureyre vasıtasıyla peygamberimizin şu buyruğunu nakletmişlerdir: “Çok miktarda rastgele konuşulan bir mecliste oturan bir kişi, o meclisten ayrılmadan önce şöyle söylesen Allah onun orada yapılan yanlışlıklardan kazandığı günahını affeder. “*Subhanekellahumme ve bihamdik. Eşhedüenla ilahe illa ente. Estağfiruk ve etûbu ileyk*” (Ey Allahım! Sana hamdederek seni tesbih ederim, senden başka ilah olmadığına şahadet ederim. Senden bağışlanma diliyor ve huzurunda tevbe ediyorum.)” İkinci anlaşılma şekli şudur: “Siz uykunuzdan uyanıp, yatağınızdan kalktığınız zaman Rabbinizi tesbih ederek ona hamdediniz.” Peygamberimiz bunu da yapmıştı ve sahabe-i kiram'a da uykudan uyandığınız zaman şöyle söyleyin demişti: “*Lailahe illallahu vahdehu la şerikeleh, lehul mülkü ve lehu'l hamdu ve huve ala kulli şey'in kadir. Subhanallah, velhamdulillah ve lailahe illallahu*” (Müsned-i Ahmed, Buhari, Ubade bin Sabit'in rivayetine göre) Üçüncü anlaşılma mânâ ise şöyledir: “Siz namaz kılmak için ayağa kalktığınız zaman Allah’ı hamd ve tesbih ile namaza başlayın.” Peygamberimiz bu emre uyulması için namazın başında alınan iftitah tekbirinden sonra şöyle söyleyiniz demiştir: “*Subhanekellahumme ve bihamdik ve tebarekesmuk ve teala cedduk ve la ilahe gayruk*.” Dördüncü anlaşılma mânâ ise

şöyledir: “Siz Allah yoluna davet için harekete geçtiğiniz zaman ona, Allah'a hamd ve tesbih ile başlayınız.” Bunu da Peygamberimiz sürekli yapmıştır. Çünkü konuşmalarına ve hutbelerine daima Allah'a hamd ve ona övgü ile başladılar.” [9]

Celal Yıldırım da bu âyet hakkında şöyle bir yorum yapmıştır: “İlâhî rahmet, inayet ve gözetime rağmen, Resûlüllah kendine düşen hizmeti ve uygulanacak metodu kusursuz sürdürüyor; bu arada her türlü saldırı ve hezeyana göğüs gerip sabrediyordu. Zira Mekke’de bir iç çatışma ve vuruşmaya yol açmanın hiç doğru olmayacağını biliyor ve arkadaşlarını ona göre eğitip yetiştiriyordu. 48 ve 49. âyetlerle bu metod bir defa daha işlenerek, Hz. Muhammed'in asla hezime uğramayacağı. Onun hep ilâhî gözetim altında korunduğu ve başarılı sonuca adım adım yaklaştığı dolaylı şekilde ifade ediliyor. “Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et; gecenin bir bölümünde ve yıldızların batmasının ardından da teşbihe devam et. O bakımdan Cenâb-ı Hak, Peygamber'e hitap ederken dolayısıyla bütün mü'minlere şu emri vermektedir: “Bir meclisten kalkıldığında veya namaza veya uykudan, ya da herhangi bir toplantıdan kalkıldığında Rabbini hamd ile tesbîh et. Gecenin bir bölümünde ve yıldızların batmasının ardından da tesbîhe devam et.” Çünkü Allah'a bu vakitlerde yönelip O'nun kudret ve azametini düşünmek, imânı güçlendirir, zekâyı açar, ruhu cilalar, kalbi takviye edip azim ve cesareti artırır. [9]”

IV. SONUÇ

Sonuç olarak âyette geçen *hine tekumu* “kalktığın zaman” kavramının müfessirler tarafından şöyle yorumlandığı anlaşılmıştır:

1. Sabah uykudan uyandığın zaman.
2. Her uykudan uyanıldığı zaman.
3. İster gece ister gündüz olsun her namaz kılmak için ayağa kalkıldığı zaman.
4. Farz namazlar için kalkıldığı zaman.
5. Kaylule uykusundan kalktığı zaman.
6. Oturulan yerden kalkıldığı zaman.
7. Bir meclisten kalkıldığı zaman.

Yine müfessirlerin ilgili âyette geçen *vesebbih bihamdi rabbike* kavramı hakkında ortaya koymuş oldukları görüşlerin şu şekilde olduğu sonucuna ulaşılmıştır:

1. Subhânellah demek.
2. Nâfile namazdır.
3. Farz namazdır.
4. Namaza kalkıldığında *subhanakellahumme vebihamdike vetebarekesmuke veteâla cedduke velâ ilahe gayruk*” şeklinde tesbih okumaktır.
5. Öğle namazıdır.
6. Allah’ı zikretmektir.
7. *Subhanellahi ve bihamdihi* demektir.

KAYNAKLAR

[1] Ali Fikri Yavuz, Kur’ân-ı Kerîm ve İzahlı Meâl-i Âlisi, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı, 2013.

[2] Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, Câmiu’l-beyân fi te’vili’l-Kur’ân, Beyrut 1992. XI/499-500.

[3] Fahreddin İbn Allâme Dıyâuddin Ömer er-Râzî, Mefâtihu’l-gayb, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1985, XXVIII/274-275.

[4] Hayrettin Karaman ve Diğerleri, Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, Ankara: DİB Yayınları, 2007, V/154.

[5] Seyyid Kutub, Fî Zılâli’l-Kur’an, trc. Mehmet Yolcu ve Diğerleri, İstanbul: Tayf Yayıncılık, 2020, IX/407-408.

[6] Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf, el-Baḥru’l-muḥîṭ, thk. Mâhir Habbûş, Dârür-Risâleti’l-‘Almiyye, Beyrut 2010, XX/28-29.

[7] Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/494.

[8] Ebu’l-A’la el-Mevdudi, Tefhimu’l-Kur’an, İstanbul: İnsan Yayınları, 1987, V/510-511.

[9] Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur’an Tefsiri, İzmir: Anadolu Yayınları, 1989, XI/5857-5859.